

Vriendschap hoort: De invloed van communicatieve vaardigheden op vriendschappen van dove en slechthorende leerlingen in groep 8

NINA WOLTERS, HELEN BLOM, HARRY KNOORS EN LUDO VERHOEVEN

Vrienden maken lijkt zo vanzelfsprekend. Bijzonder zijn de vriendschappen die ontstaan tijdens de basisschooltijd en voor het leven blijken te zijn. In haar promotie-onderzoek bekijkt Nina Wolters (Behavioural Science Institute, Radboud Universiteit Nijmegen) de rol van communicatie bij het sluiten van vriendschappen door horende kinderen en dove en slechthorende kinderen. De communicatieve vaardigheden hebben, verrassend genoeg, helemaal niet zo'n groot effect op het aantal vriendschappen. Talig kunnen improviseren, bijvoorbeeld een grapje maken, blijkt wel belangrijk te zijn: dove/slechthorende jongeren in het regulier onderwijs hebben minder vriendschappen dan horende jongeren doordat zij minder goed zijn in improviseren.

Aansluitend op het artikel gaan drie auteurs in op de betekenis van dit onderzoek voor de praktijk.

Casus

Daan is een prelinguaal dove Nederlandse jongen. Toen Daan vier jaar oud was kreeg hij een CI. Hij communiceert gemakkelijk in het Nederlands. Tot zijn 8e heeft Daan op een cluster 2-school gezeten. Hij is nu 12 jaar en zit op een reguliere basisschool in groep 8 met 20 horende klasgenoten. Hij is niet zo populair en klasgenoten vinden hem wat minder aardig dan andere leerlingen. Daan vertelt dat hij geen echte vrienden heeft in de klas. Er zijn ook een paar leerlingen waar hij niet zo goed mee overweg kan. Hij ligt er soms wakker van.

Er zijn meer leerlingen zoals Daan, maar natuurlijk zijn er ook dove en slechthorende leerlingen die sociaal goed mee komen (en horende leerlingen die meer of minder sociaal overkomen). Steeds meer dove en slechthorende kinderen gaan naar het regulier onderwijs. Hebben ze vrienden in de klas, en spelen hun communicatieve vaardigheden hierbij een rol?

Inleiding

Vriendschappen met leeftijdgenoten bieden een belangrijke context voor het ontwikkelen van vaardigheden op sociaal, emotioneel en cognitief gebied. Daarnaast hebben vriendschappen een grote invloed op het welbevinden van

leerlingen. Interactie met leeftijdsgenootjes is noodzakelijk voor het ontstaan van vriendschappen. Gehoorverlies kan leiden tot communicatiebarrières, die hun weerslag hebben op de kwantiteit en kwaliteit van deze interacties. Op basis van een analyse van verschillende onderzoeken komen Antia en Kreimeyer (2003) tot de volgende vaststellingen. Dove en slechthorende (hierna D/SH) kinderen blijken minder frequente en kortere interacties te hebben met horende leeftijdgenootjes. Er is geen verschil tussen horende en D/SH leeftijdgenootjes als het gaat om het beginnen van interacties. Wel is het zo dat D/SH kinderen interacties vaak op een nonverbale manier beginnen. Het risico bestaat dat interacties die zo gestart worden niet opvallen bij horende leeftijdgenootjes. Gesprekken van D/SH kinderen gaan vaker over letterlijke en dagelijkse zaken, terwijl horende leeftijdgenootjes ook over abstracte en symbolische onderwerpen spreken. Daarnaast lijkt het sociale begrip van dove kinderen minder goed ontwikkeld: ze hebben meer problemen met de interpretatie van communicatieve uitingen, de uitleg van emoties in gesproken taal en ze hebben minder begrip van vriendschapsregels (Rachford & Furth, 1986). Niet het gehoorverlies zelf heeft

Foto: Vincent van den Hoogen, Kennis

dus directe invloed op interactie met leeftijdgenootjes, maar met name de taalvaardigheid en daarmee de communicatieve vaardigheid spelen hierin een grote rol (Antia & Kreimeyer, 2003).

Op het gebied van communicatieve vaardigheden en de rol hiervan in vriendschappen is vooral bij kleuters veel onderzoek gedaan. Kleuters die bijvoorbeeld geen goede communicatie kunnen onderhouden, ontwikkelen een negatieve reputatie bij hun leeftijdgenoten. Deze negatieve reputatie kan leiden tot antipathie tussen leerlingen (Black & Hazen, 1990). Er is weinig bekend over de rol van communicatieve vaardigheden van oudere kinderen. Naar verwachting zijn vooral pragmatische en strategische vaardigheden belangrijk. Dit zijn taaloverstijgende aspecten van communicatie, die onafhankelijk zijn van de wijze van communicatie. Bij pragmatische vaardigheden gaat het om de kennis van gebruiksregels van taal in alledaagse situaties, bijvoorbeeld dat je niet gaat lachen tijdens een serieus gesprek. Bij strategische vaardigheden gaat het om meta-cognitieve componenten, zoals doelen stellen, plannen en uitvoeren (Verhoeven & Vermeer, 2002). Deze twee com-

municatieve vaardigheden zorgen voor efficiënte interactie met anderen. Dit kan bijdragen aan de totstandkoming van vriendschappen.

Steeds meer D/SH leerlingen gaan naar het regulier onderwijs; ook een deel van de D/SH leerlingen in het speciaal onderwijs heeft horende klasgenoten, vooral als ze geplaatst zijn in groepen kinderen met ernstige spraak- en taalmoeilijkheden. Hier kunnen communicatieproblemen

COMMUNICATIEPROBLEMEN KUNNEN LEIDEN TOT PROBLEMEN IN VRIENDSCHAPSRELATIES

ontstaan, die op hun beurt weer kunnen leiden tot problemen in vriendschapsrelaties. Gezien het belang van vriendschappen voor de algemene ontwikkeling en voor het welbevinden van kinderen is het belangrijk om na te gaan of en zo ja welke communicatieve vaardigheden van invloed zijn bij het ontstaan van vriendschappen (of

antipathieën). Het onderzoek richt zich daarbij vooral op de invloed van pragmatische en strategische vaardigheden. Daarbij wordt bekeken of D/SH leerlingen in het regulier onderwijs verschillen van die in het speciaal onderwijs als het gaat om de invloed van communicatieve vaardigheden op vriendschappen en ook of er verschillen zijn met horende klasgenoten in het regulier onderwijs.

Het onderzoek

Aan het onderzoek namen 52 groepen 8 van 43 scholen in heel Nederland deel. Er zijn 672 horende leerlingen in het regulier onderwijs onderzocht evenals 35 D/SH leerlingen in het regulier onderwijs en 52 D/SH leerlingen in het cluster 2-onderwijs (zie Tabel 1). Horende leerlingen in het cluster 2-onderwijs en leerlingen met een indicatie in het Autisme Spectrum zijn buiten beschouwing gelaten.

De ouders van de leerlingen vulden een achtergrondvragenlijst (geboortedatum, geslacht, etc.) in en een vragenlijst over de pragmatische vaardigheden van hun kind. Deze laatste vragenlijst was samengesteld uit 15 vragen van de Nederlandse versie van de Children's Communication Checklist – 2 (CCC-2-NL; Bisschop, 1998; Geurts, 2007)

en één vraag uit de Nijmeegse Pragmatiek Test (Embrechts, Mugge & van Bon, 2007). De vragen betroffen pragmatische vaardigheden, zoals bijvoorbeeld de mate waarin het kind op een gepaste wijze initiatief neemt tot contact (bv. 'Begint op de juiste manier een gesprek'), of de mate waarin nonverbaal taalgebruik voor komt (bv. 'Kijkt uitdrukkingloos in een situatie waarin de meeste kinderen een duidelijke gezichtsuitdrukking zouden laten zien, bijvoorbeeld wanneer je blij bent').

De vragenlijst over strategische vaardigheden werd door de leerkracht ingevuld en is gebaseerd op een vragenlijst van Verhoeven en Vermeer (2002). De leerkracht werd gevraagd welke stelling de leerling het meest typeerde. De stellingen betroffen drie onderdelen van strategische vaardigheden: (1) het opstarten en voortzetten van een dialoog (bv. 'Heeft een saaie manier van vertellen'), (2) improvisatie (bv. 'Maakt elke dag wel een grapje') en (3) het monitoren van een dialoog (bv. 'Verbeterd vaak eigen vertelfouten').

Om het aantal wederzijdse vriendschappen en antipathieën te bepalen werd de leerlingen gevraagd om klasgenoten te nomineren op twee vragen: (1) 'Welke klasgenoten zijn je beste vrienden?' en (2) 'Welke klasgenoten vind je het minst aardig?'. Wanneer twee klasgenoten elkaar als beste vriend noemden, dan werd dit als een wederkerige vriendschap beschouwd. Nomineerden twee klasgenoten elkaar als 'minst aardig', dan werd dit als een wederkerige antipathie beschouwd.

De vragenlijst voor de kinderen is afgenomen tijdens normale lesuren op school. Waar nodig was ondersteuning van een tolk NGT aanwezig. Ouders en leerkrachten hebben de vragenlijsten via post ontvangen en geretourneerd.

Resultaten

Uit de vergelijking tussen de groep D/SH leerlingen in het regulier onderwijs, de horende klasgenoten in het regulier onderwijs en de D/SH leerlingen in het cluster 2-onderwijs (zie Tabel 2) blijkt het volgende.

D/SH leerlingen in het cluster 2-onderwijs hebben minder vrienden in de klas dan D/SH leerlingen in het regulier onderwijs. Deze laatste groep heeft evenveel vrienden in de klas als hun horende klasgenoten. Wat betreft hun communicatieve vaardigheden zijn horende leerlingen beter in het monitoren van een dialoog en ook enigszins in het starten en voortzetten van een dialoog (onderdeel van de strategische vaardigheden) dan hun D/SH klasgenoten en ook hun pragmatische vaardigheden zijn beter ontwikkeld. D/SH leerlingen in het cluster 2-onderwijs scoren op pragmatische vaardigheden gemiddeld wat lager dan D/SH leerlingen in het regulier onderwijs.

Tabel 1. Participanten (N = 759)

	Groep			
	Regulier H	Regulier D/SH	Cluster 2 D/SH	Totaal
Geslacht				
Jongen	332	17	30	379
Meisje	340	18	22	380
Leeftijd in jaren				
Gemiddeld	12.01	12.35	12.09	12.03
Range	8.75-14.08	9.92-13.42	9.92-13.67	8.75-14.08
Hoorstatus*				
Horend	672	-	-	672
Slechthorend	-	24	26	48
Doof	-	11	26	37
Gehoorschulp				
Hoorstoel**	-	26	29	55
CI***	-	7	15	22
Solo-apparatuur	-	1	0	1
Geen	-	1	6	7
Onbekend	-	0	2	2
Totaal	672	35	52	

Noot: Horende kinderen in speciaal onderwijs en kinderen met indicatie in ASS zijn buiten beschouwing gelaten.

* Slechthorend (25-80 dB verlies), doof (>80 dB verlies); indicatie zoals geregistreerd bij ambulante dienst/cluster 2-school.

** 8 kinderen met additionele solo-apparatuur

*** 2 kinderen met 2 CI's, een kind met BAHA, een kind met zowel CI als een hoorstoel

DE INVLOED VAN COMMUNICATIEVE VAARDIGHEDEN OP VRIENDSCHAPPEN

Foto: Vincent van den Hoogen, Kennis

Verder blijkt dat in het regulier onderwijs de onderzochte communicatieve vaardigheden niet van invloed zijn op het aantal vriendschappen en antipathieën. Binnen de groep D/SH kinderen, ongeacht schooltype, blijkt de strategische vaardigheid 'improvisatie' van invloed te zijn op het aantal vriendschappen. Hoe beter D/SH kinderen zijn in improvisatie tijdens de communicatie met klasgenoten, des te meer vrienden zij hebben in de klas.

Conclusie en discussie

Deze studie heeft gekeken naar aantallen vriendschappen en antipathieën van leerlingen van groep 8, te weten 672 horende leerlingen in het regulier onderwijs en 87 D/SH leerlingen in regulier en speciaal onderwijs. Daarnaast zijn communicatieve vaardigheden en de rol hiervan in vriendschappen en antipathieën bekeken.

Vriendschappen en antipathieën

Als we naar totale aantallen kijken, hebben horende en D/SH kinderen in het regulier onderwijs evenveel vriend-

Tabel 2. Gemiddelde scores en standaarddeviaties op aantal wederzijdse vriendschappen en antipathieën en communicatieve vaardigheden per groep

	Regulier H		Regulier D/SH		Cluster 2 D/SH	
	Gem.	Sd	Gem.	Sd	Gem.	Sd
Aantal wederzijdse vriendschappen	2.23	1.58	1.91	1.22	.98	.92
Aantal wederzijdse antipathieën	.62	1.06	.76	1.39	.58	.80
Monitoren dialoog	.08	.94	-.28	.93	-.15	1.18
Improvisatie	.02	1.00	-.30	.91	-.01	1.00
Starten/voortzetten dialoog	.05	1.00	-.30	.95	-.05	.96
Pragmatische competentie	.21	.80	-.70	1.16	-1.13	1.23

Noot: H = horend, D/SH = doof en slechthorend, Gem. = gemiddelde, Sd = standaarddeviatie. Scores zijn factorscores (gemiddelde van 0 en standaarddeviatie van 1).

schappen of antipathieën in de klas als horende kinderen. Zij hebben daarentegen gemiddeld meer vrienden in de klas dan D/SH kinderen in het cluster 2-onderwijs. Hierbij is echter geen rekening gehouden met verschillen in klas-sengrootheid. De vraag of de grootte van de klas een rol speelt is reëel, aangezien D/SH kinderen in het regulier onderwijs meer klasgenoten hebben dan D/SH kinderen

in het speciaal onderwijs. Aanvullende analyses laten zien dat het verschil tussen D/SH kinderen in het regulier en het speciaal onderwijs verdwijnt als we rekening houden met de grootte van de klas (dus met het mogelijk aantal klasgenoten met wie een leerling bevriend kan zijn of een wederzijdse antipathie kan hebben). Het feit dat de kinderen in het speciaal onderwijs minder vriendschappen hebben, blijkt niet te komen door een groter onvermo-

gen om vriendschappen te sluiten of aan te houden, maar doordat de sociale omgeving op school in dit opzicht minder mogelijkheden biedt. Kleinere klassen lijken in sociaal opzicht inperkend te zijn, omdat ze minder vriendschapsrelaties mogelijk maken.

Opvallend is dat horende en D/SH kinderen in het regulier onderwijs evenveel vrienden en vijanden hebben.

DE INVLOED VAN COMMUNICATIEVE VAARDIGHEDEN OP VRIENDSCHAPPEN

Foto: Vincent van den Hoogen, Kentalis

en Vervloed (2009) hebben hier wel naar gekeken binnen een groep van 12 D/SH jongeren die vaardig waren in het gesproken Nederlands. Zij concludeerden dat deze jongeren een minder groot sociaal netwerk hadden dan hun goedgevoerde leeftijdgenoten.

Communicatieve vaardigheden

Wat betreft communicatieve vaardigheden is er een onderscheid gemaakt tussen strategische (monitoren dialoog, improvisatie, starten/voortzetten dialoog) en pragmatische (bv. nonverbaal taalgebruik, gebruik van stereotype taal) vaardigheden. Horende kinderen in het regulier onderwijs

DE GROOTTE VAN DE KLAS SPEELT EEN ROL: IN KLEINERE GROEPEN (SPECIAAL ONDERWIJS) IS ER MINDER MOGELIJKHEID VRIENDSCHAPPEN AAN TE GAAN DAN IN GROTE GROEPEN (REGULIER ONDERWIJS)

blijken beter te zijn in het monitoren van de dialoog en iets beter in het starten/voortzetten van een dialoog dan hun D/SH klasgenoten. Zij houden beter in de gaten of hun gesprekspartner alles kan volgen en stellen zelf sneller vragen wanneer ze iets niet begrijpen. Daarnaast snijden ze bijvoorbeeld iets gemakkelijker een onderwerp voor een gesprek aan en hebben ze een wat meer afwisselende vertelstijl.

Horende kinderen in het regulier onderwijs tonen ook betere pragmatische vaardigheden dan hun D/SH klasgenootjes. Zij zijn zich meer bewust van algemene gebruiks- en omgangsregels van taal. Een voorbeeld is het

Achtergrondinformatie onderzoek

Het onderzoek maakt deel uit van een meerjarig promotieproject naar de sociale en communicatieve vaardigheden van dove en slechthorende kinderen in regulier en speciaal onderwijs. Het project wordt uitgevoerd door Nina Wolters, Harry Knoors, en Ludo Verhoeven en loopt van maart 2007 tot maart 2012. Nina heeft in heel Nederland dove en slechthorende kinderen en hun horende klasgenoten gevolgd van groep 8 (2008) tot het tweede leerjaar van het middelbaar onderwijs (2010). Het project wordt gefinancierd door Koninklijke Kentalis en het Nationaal Revalidatiefonds.

Gezien de mogelijke problemen in de communicatie tussen horende en D/SH kinderen zou je hier een verschil verwachten. Een mogelijke verklaring is dat de D/SH kinderen in het regulier onderwijs in het huidige onderzoek bijna allemaal voldoende tot goed kunnen communiceren in gesproken taal. Dus mogelijk vallen de communicatieproblemen mee. Daarnaast beperkt het onderzoek zich tot vriendschappen in de klas, en niet daarbuiten. Piso, Knoors

Foto: Vincent van den Hoogen, Mentalis

op een gepaste wijze een gesprek beginnen met een ander; je onderbreekt anderen niet zomaar. D/SH kinderen in het cluster 2-onderwijs laten wat minder sterke pragmatische vaardigheden zien dan D/SH leeftijdgenootjes in het regulier onderwijs.

Wat betreft de strategische vaardigheden, valt op dat de D/SH kinderen in het cluster 2-onderwijs naar het oordeel van hun leerkrachten even vaardig zijn als D/SH kinderen

KINDEREN DIE FANTASIERIJKE TAAL GEBRUIKEN EN GRAPJES MAKEN HEBBEN MEER VRIENDEN

in het regulier onderwijs. Een mogelijke verklaring is het verschil in het door leerkrachten gebruikte referentiekader. De leerkracht in het regulier onderwijs heeft de vaardigheden van de D/SH leerling vergeleken met die van horende klasgenoten, de leerkracht in het cluster 2-onderwijs heeft als referentiekader andere D/SH kinde-

ren of kinderen met ernstige taal- en spraakmoeilijkheden gebruikt. Dit laatste kan tot overschatting van de vaardigheden geleid hebben.

De rol van communicatieve vaardigheden in vriendschappen en antipathieën

De gevonden verschillen in communicatieve vaardigheden blijken tegen de verwachting in slechts een beperkte rol te spelen in het aantal vriendschappen en antipathieën van kinderen in groep 8. Binnen de groep D/SH kinderen, ongeacht schooltype, blijkt eigenlijk alleen het kunnen improviseren tijdens communicatie met leeftijdgenootjes belangrijk te zijn. Hoe beter een D/SH leerling in taal kan improviseren, bijvoorbeeld door het maken van een grapje tijdens een gesprek, hoe meer vrienden in de klas deze leerling over het algemeen heeft. Het is belangrijk om te realiseren dat improvisatie voor D/SH kinderen vooral een rol speelt in grotere klassen (met name in het regulier onderwijs is hier sprake van). Juist in grote klassen is er meer kans om te communiceren en om je communicatieve vaardigheden te oefenen. In die klassen komt het belang van communicatieve vaardigheden, in dit geval improvisatie, voor het maken van vrienden naar voren. De com-

DE INVLOED VAN COMMUNICATIEVE VAARDIGHEDEN OP VRIENDSCHAPPEN

municatie moet in ieder geval niet saai zijn; de D/SH leerling moet grapjes kunnen maken en fantasieerijk zijn. Dat draagt bij aan het maken van vrienden in de klas. De verwachting was dat meer communicatieve vaardigheden een rol zouden spelen bij vriendschappen dan alleen improvisatie. Eerdere studies hebben namelijk het belang van communicatieve vaardigheden voor vriendschappen aangetoond. Deze studies richtten zich echter met name op jonge kinderen en op het aangaan van vriendschappen. In ons onderzoek hebben we leerlingen in groep 8 bekeken, oftewel leerlingen die over het algemeen al sinds groep 1 bij elkaar in de klas zitten. Een aannemelijke verklaring is dat het in ons onderzoek niet zozeer gaat om het aangaan van vriendschappen, maar om het onderhouden ervan. Mogelijk zijn andere factoren van groter belang bij het onderhouden van vriendschappen dan bij het aangaan ervan. De persoonlijkheid en de karaktereigenschappen van een kind kunnen bijvoorbeeld een grote rol spelen. Deze psychologische kenmerken van een individu (Adam & Blieszner, 1994) beïnvloeden het gedrag dat vervolgens weer een basis legt voor een mogelijke vriendschap. Een kind dat moeilijkheden ondervindt in de communicatie met anderen, kan wel zijn best blijven doen en vriendelijk blijven, waardoor de kans op een vriendschap groter is. Een kind dat goede communicatieve vaardigheden heeft, maar qua interesses en persoonlijkheid niet bij zijn gesprekspartner past, heeft minder kans op een aanhoudende vriendschap met die gesprekspartner. Interesses die niet bij elkaar passen en botsende persoonlijkheden kunnen er zelfs voor zorgen dat er een wederzijdse antipathie ontstaat.

Over de auteurs

Nina Wolters, MSc, (n.wolters@pwo.ru.nl) voert een promotieproject uit aan de Radboud Universiteit Nijmegen, bij het Behavioural Science Institute. Haar onderzoek richt zich op sociale en communicatieve vaardigheden van dove en slechthorende kinderen.

Helen Blom, MSc, is in december 2010 afgestudeerd aan de Radboud Universiteit Nijmegen als orthopedagoog. Haar scriptie, die ten grondslag ligt aan het huidige artikel, heeft zij geschreven onder begeleiding van de andere auteurs.

Prof. dr. Harry Knoors (h.knoors@pwo.ru.nl) is algemeen directeur expertise en innovatie van Koninklijke Kentalis en hoogleraar aan de Radboud Universiteit Nijmegen, Behavioural Science Institute.

Prof. dr. Ludo Verhoeven (l.verhoeven@pwo.ru.nl) is directeur van het Expertise Centrum Nederlands en hoogleraar aan de Radboud Universiteit Nijmegen, Behavioural Science Institute.

Speciale dank aan alle deelnemende ambulante diensten, leerkrachten, ouders en natuurlijk de leerlingen.

Een lijst met literatuur vindt u op de website van Simea en is opvraagbaar bij de redactie: vanhorenzeggen@audcom.nl.

Vriendschap; het gevoel hebben erbij te HOREN!

Maurits, slechthorend zit in de klas. De klas begint hard te lachen Pieter kijkt zijn kant op. Hij heeft niet gehoord wat er is gezegd. Lachen ze mij nu uit? Zal ik het vragen...

Ieder kind is uniek. Dit vinden we al gauw een open deur. Toch is het in de opvoeding en begeleiding van kinderen met een (auditieve) beperking een essentieel uitgangspunt.

Aansluitend op het artikel over vriendschap zou ik graag vanuit mijn persoonlijke visie als kinder- en jeugdtherapeut handvatten mee willen geven voor het omgaan met kinderen en jongeren met een (auditieve) beperking.

De vraag voor kinderen met een auditieve beperking is misschien niet zo zeer of ze vriendschap kunnen sluiten maar meer *hoe* ze vriendschap kunnen sluiten.

In de situatie die ik hierboven heb geschetst kunnen er allerlei redenen zijn voor Maurits om niet na te vragen aan zijn klasgenoten waar ze om lachen. Het zou voor Maurits helpen om vanuit zijn persoonlijke beleving op zoek te gaan naar aanknopingspunten voor de twijfel. Als je daar zicht op hebt kun je Maurits aanbieden wat hij nodig heeft om te komen tot gewenst gedrag.

Exploratie is voor de ontwikkeling van ieder kind van belang. Nieuwe ervaringen opdoen ook in sociale contacten en in de communicatie, daar leer je van. Je leert van je successen en je fouten. Je ontdekt steeds weer nieuwe mogelijkheden. Dit kan alleen in contact en verbondenheid met anderen. Hoe verbind je je met de ander wat moet je daarvoor kunnen en doen? Verbinden gaat samen met hechting. Veiligheid is daarbij een kernbegrip.

Allereerst is het van belang dat een kind zich **welkom** voelt. Hoe beleeft een kind de plek in het gezin, in de klas, op de sportvereniging en bij leeftijdsgenootjes. Erbij willen horen is een basisbehoefte. Krijgt een kind hiervoor voldoende **steun** vanuit de directe omgeving. Kinderen met een beperking verdienen extra steun vanuit de thuissituatie en van de leerkracht op school. Het kind kan zelf ook steunend zijn naar anderen vanuit eigen kwaliteiten. Het is goed het kind voldoende uit te dagen de kwaliteiten in te zetten om anderen steun geven.

Een auditieve beperking kost veel energie. Hoe wordt hier rekening meegehouden? Naast fysieke **voeding** is de zgn. 'soulfood' in de vorm van positief contact even belangrijk. Kinderen kunnen letterlijk moe worden wanneer het in de communicatie steeds niet lukt Aangesproken worden op de kwaliteiten en waardering krijgen van anderen leveren energie op. Leer het kind eigen **grenzen** te stellen en voor zich zelf op te komen. Het bieden van adequate grenzen zodat het kind kan leren wat wel en niet te doen ten opzichte van anderen komt het sociale contact en de communicatie ten goede.

Kinderen kunnen zich gaan ontwikkelen als ze vrij zijn van **bedreiging?** Onderwerpen als pesten, je veilig voelen binnen het gezin en op school zijn

van groot belang om met het kind te bespreken.

We willen allemaal gewaardeerd, gezien en begrepen worden in wie we zijn en wat we doen.

In de vorm van *'spiegeling'* kunnen kinderen ontdekken waarbij en wanneer ze gewaardeerd worden. Hiermee bouw je aan zelfvertrouwen en zelfwaardering. Breng dit expliciet aan de orde bij het kind.

Laten wij als ouders en professioneel betrokkenen de open deur nog verder openzetten voor het unieke kind. Laten we de kinderen erkennen in persoonlijke gevoelens en behoeften. Wanneer we met kinderen in gesprek gaan over de beleving van de verschillende aspecten van hechting kunnen we aansluiten bij wat het kind graag wil zien veranderen.

Stimuleer kinderen het avontuur dat leven heet aan te gaan.

Monique Verstijnen

Kinder&jeugdtherapeut
MoVe to make

Het rumoerige middelbare schoolleven

Uit het onderzoek van Nina Wolters blijkt dat dove/slechthorende jongeren in het regulier onderwijs minder vriendschappen hebben dan horende jongeren doordat zij de strategische vaardigheid 'improvisatie' minder goed beheersen. Die bevinding verbaast me niet, maar hoe zou het komen dat zij deze vaardigheid minder goed beheersen?

Dove en slechthorende leerlingen hebben meer tijd nodig en moeten meer moeite doen om anderen te verstaan dan hun horende klasgenoten. Dat geldt in tweezijdige interacties, maar dat geldt zeker in de snelle en meezijdige interacties die horen bij het rumoerige middelbare schoolleven. Tijdens observaties van dove en slechthorende leerlingen in het reguliere (voortgezet) onderwijs (in de periode 2005-2007) zag ik dove en slechthorende jongeren consequent later of niet reageren op grapjes en afhaken als er in een gesprek – associatieve, metaforische – zijpaden werden ingeslagen.

Een geslaagde improvisatie vergt snelheid: er moet niet alleen **adequaat** worden gereageerd op iets dat eraan vooraf gaat, maar het moet ook **snel** gebeuren, voordat de gesprekspartner(s) aan een volgende zin of volgend onderwerp zijn begonnen. De benodigde snelheid breekt dove en slechthorende jongeren op: ze zijn door de vertraging die gepaard gaat met het slecht(er) horen vrijwel altijd te laat. Voor zover er op het gebied van improvisatie winst kan worden geboekt is dat door het verbeteren van de akoestiek van klaslokalen en door het invoeren van de ijzeren regel dat leerlingen niet door elkaar heen mogen praten en tijdens de les niet met stoelen, tassen of schriften mogen schuiven.

Jet Isarin

Senior onderzoeker
Expertise & Innovatie, PonTem R&D
Koninklijke Kentalis

Oefening baart kunst

Vriendschappen zijn van belang voor het ontwikkelen van verschillende vaardigheden en voor een gevoel van welbevinden. Voor dove en slechthorende kinderen wordt het aangaan en onderhouden van vriendschappen bemoeilijkt door verschillende factoren. In de begeleiding en in het onderwijs voor dove en slechthorende kinderen en jongeren verdient dit onderwerp dan ook aandacht.

De onderzoeksresultaten kunnen voor wat betreft de Audiologische Centra een uitdaging zijn om hun volgsysteem ten aanzien van deze groep cliënten uit te breiden en te verlengen. Gepleit wordt voor een volgsysteem waarbij kinderen en jongeren tot hun 18^e niet alleen gevolgd worden door een audioloog, maar zeker ook door een gedragskundige en een logopedist. Belangrijk is dat de begeleiding vanuit een AC zich niet beperkt tot het gehoor en in te zetten hulpmiddelen.

In de logopedische behandeling en in het taal-onderwijs verdient het "leren improviseren" meer aandacht. Oefenen baart kunst; zowel tijdens de lessen (groeps)logopedie als in de thuissituatie, maar ook door gebruik te maken van een methode als video-interactiebegeleiding.

De AJONGH - training (Als Je Oren Niet Goed Horen-training) zoals deze o.a. geboden wordt op het Slechthorenden Ambulatorium Eindhoven, zou wenselijk zijn voor alle slechthorende en dove kinderen. De training biedt de mogelijkheid om, buiten de school, andere slechthorende en dove kinderen te ontmoeten, kennis op te doen over wat slechthorendheid is en verschillende sociale vaardigheden te oefenen. Door deze training te laten geven door een kinder- en jeugdtherapeut samen met een logopedist, worden vaardigheden vanuit verschillende invalshoeken gestimuleerd. Huiswerkopdrachten zorgen voor een transfer van aangeleerde vaardigheden en creëren meer kennis en begrip bij de omgeving. De bevindingen van Wolters e.a. geven aanleiding om de AJONGH-training aan te vullen met een extra communicatie/improvisatiemodule voor kinderen en jongeren en (op een ander moment) voor ouders en leerkrachten.

Esther Carrión

GZ psycholoog
Audiologisch Centrum en Behandelcoördinator
Slechthorenden Ambulatorium Kentalis Eindhoven.
e.carrion@kentalis.nl